Babii, Oleksa
Shukaiu liudyny

PG
3969
B3S55

From the Collection
of the late

JOHN LUCZKIW

ОЛЕСЬ БАБІЙ.

Шукаю людини.

Нариси з часів війни.

ЛЬВІВ 1921.
НАКЛАДОМ АВТОРА.

ДРУКАРНІ СТАВРОПІГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТА У ЛЬВОВІ,
ПІД УПРАВОЮ Ю. СИДОРАКА.

ОЛЕСЬ БАБІЙ.

Shukaju

Шукаю людини.

Нариси з часів війни.

JUN
1983

ЛЬВІВ 1921.
НАКЛАДОМ АВТОРА.

З ДРУКАРНІ СТАВРОПІГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТА У ЛЬВОВІ,
ПІД УПРАВОЮ Ю. СЕДОРАКА.

PG
3969
B3 S55

Шукаю людини.

Шукаю людини!...

В часі воєнних походів, серед могил, на кривавому шляху, серед темної ночі згубилася вона. Дим, полумя пожежі і степова курява заслонили хмарою її обличчя, стогін ранених, гарматній рев і брязк шаблюк заглумили солодкий її голос; брудна салдатська, окрівавлена стопа втоптали її в бруд і погань життя. Дика зграя розлючених, божевільних профанів, обкидала болотом її святі ризи, скосила найкращі цвіти її душі.

Шукаю людини!...

Куди не глянеш — всюди жадібне лице патріота, кріваве чоло борця, всюди чуєш рев і жахливий вереск кровожадних гієн.

І втомилася душа моя серед воєнної хуртовини, зненавиділо моє серце базарні крики фальшивих героїв. Серед брудної безконечної пустині, серед царства злоби і гніву, в країні гієн і шакалів — я невтомно шукаю людини.

Благословенні убогі духом.

Татяні Михалевич присвячую.

На вулицях Одесси боротьба. Більшовицькі повстанці і недобитки Денікінців та Галичан.

Я вже третий день хворий на тиф. Лежу серед умираючих і серед трупів, яких нема кому поховати. Вся санітарна обслуга розбіглась, зачувши більшовицькі стріли.

Тихий стогін... горячкове маячіння... проклони... нарікання — і тишина...

А нагло серед мовчанки сміх... регіт:

...Ха! Ха! Ха! Ха!

Це козак Кубанець — перший раз після тифу, виходив в ранці на вулицю, а повернувши до вагону, регочеться мов божевільний.

— Чому ти сміешся?

Ха! Ха! Більшовики ріжуть на вулицях всіх офіцерів, всіх Українців, а козаків запрошують в свої ряди. Ге! Ге! Тепер ми заживем! Грабить будем, гулять! Го! Го! Я вже в городі самогонки достал. Там товарищі і хворих офіцерів не щадять. І верно — видужає — знов буржуїв защищать стане. Як можете — втікайте господа — а то до вечера вас не стане між живими. Знайте, что я хороший чоловек — добре раджу. Я служив у большевиков в прошлом году — я їх тактіку знаю хорошо. Хе! Хе! Канец буржуям!

„Вставай поднімайся робочий народ!" — затягнув пяний козак.

Слова його і сміх затровними стрілами западали у наші серця... Регіт його і пісня нагадували мені ці списи і шаблюки, якими будуть

нас мордувати більшовики. Ах! — З якою погордою глядів я зараз на цього козака... Яж так любив їх... Нікого не скривдив... А тепер можу кровю заплатити за провини других... Бож я припадково загнаний в ряди Денікінців, — загнаний як лист калини поміж будяки і тернину... Душею я не тут, — душею я деінде, — серед тих, що несуть визволення цілому світу. Ну щож — але в розгарі боротьби, хто заглядатиме в душу мою. Брат брата убе — бо не пізнає.

— Утікайте Ваше благородіе! — іронізує козак — а то неблагородні почешуть благородним спини!

— Так — я мушу втечи... мушу скритись, переодягнутись в цивільний одяг, а потім сам до них зголошусь. Коби перша буря проминула.

Останнім зусиллям одягаюсь і виходжу з вагону. Куди втікать? Не знаю. Куди очі понесуть... Піду понад морем... щоб лише Одессу покинуть...

Іду... бреду... ледви ноги волочу... Скільки труду коштує кожний крок... Цілий світ двигаю на плечах... Як я втомився... Невжеж я не втечу... попаду в руки озвірілого салдацтва, яке убе мене лише за те, що у мене офіцерський мундур? Так — вони в душу не заглянуть... убють... Ах... як страшно... гинуть з руки брата... Ні — я втечу... мушу!..

Темрява заливає мозок... лягає на душу мов ніч... Що? Паду на землю... паду непритомний...

Так холодно... Де я? На снігу? Замерзну... Боюся... Ні! Я ще встану... дійду до міста!

Встаю... бачу... кругом море... і сніги... знов паду...

Значить смерть? Ніхто знати не буде? Там матуся... ждатиме..., а синок тут мов собака в снігу... Як би ти знала мамо! Я бачу тебе... заплакана? Бідна... добра...

Як солодко булоб умірати в рідному селі... на сільському цминтарі лежати... Яка роскіш! Ах — я чую запах васильку, барвінку... Таки чую... Привид... жовта тінь? Смерть?! В серце моє впивається гострими кіхтями чорний крук передсмертного жаху..., гадюкою обвиває мою грудь... емокче мозок мій...

Не хочу умерти! Не смію!

Ага... Я бачив тисячі трупів... як вивозили що дня з лічниць... Значить і мене закопають в спільну могилу і напишуть: „Здѣсь 100 Галичанъ за царя и отечество".

Не хочу! Не смію!

Ага... Алеж ті тисячі погибших також не хотіли умірати, також боролись, страдали, боялись... і померли. Що значить моє „не хочу" супроти законів природи.. супроти вічности... Чи пісок, що паде з вершка скелі у безодню, може сказати „не хочу?"

Щось гіркого розливається по душі мов полин, найгіркійша отрута...

Ні! Я буду жить! Я напишу велику поему, я здивую весь світ!

Ха! Ха! Мені пригадується покійний Євшан. Він також мріяв про красу, славу... І прийшла маленька вош — вкусила його і він умер від тифу... Генія убила вош!... Ха! Ха! Євшане! друже мій! Ти кликав раз в молодечому запалі: „Яка могуча людина! Хай живе людина!" А я напишу колись книгу п. з. „Яка могуча є вош! Яка безсильна людина!" Я мушу написати! Що я мушу? Я і над могилою хворію на літерата? Так — я навіть аналізую передсмертні переживання у вірі, що колись використаю їх для повісти...

Холодно... умру... у мене хворе серце... тиф... І не напишу віколи, нічого... І мої твори, які лежать в мойому наплечнику, заберуть санітети на папіроси... І не прочитає їх навіть вона... моя

одина... знати не буде... Я за хвилину труп... гній... А потім?

Як гірко... як горить моя душа... мов пекуча рана... Не видержу! Умру з жаху — збожеволію! Як добре булоб збожеволіти, не бути свідомим свойого безсилля. Ми, безумні діти, що убили батька бога і лишились безрадними сиротами... Умерли старі боги — не народились нові... А як хочеться мати когось, кому можна би молитись... з ким можнаби говорити. По що Ти, Боже, дав людині свідомість тайн і свідомість сили — а не дав ключа до цих тайн і не дав сили?... Як нещасна є людина у хаосі світів, серед лявіринту загадок... сама... з тугою за правдою, з жахом... Який ти жорстокий Боже! Я бачу Тебе. Ти сотворив мене, свого сина, лишив його на муки, на розпучливе блукання серед вічної темряви, а сам Ти скрився за занавісою вічности і мовчиш...

Ах — Боже! Ти богато дечого навчався від свого ворога-чорта... Ти казав нам боротись за правду і ми мордуємо себе взаїмно, не знаючи де вона лежить... Сказав нам вічно шукати і знати, що не найдемо нічого крім могили. Ти дав в душу огонь, а не дав світла; дав спрагу, а не дав води; дав голод, а не дав хліба. Чуєш творче — який ти несправедливий та жорстокий.

Що я говорю божевільний? Цеж святотацтво... гріх!...

Чим я успокою себе? Чим убю мій жах?...

Ах! — А фільозофія... Яж читав, — я виробив собі світогляд стоїка: „Уміти гарно жити, спокійно умерти". Щож поможе розпука? Яж тисячі разів казав, що життя це щось суєтного, марного... Бажав смерти не раз... Ані раз в життю я не відчував повноти щастя; — на дні вина все був полин... Щастя лише в сні, в затраті свідомости, а смерть цеж затрата свідомости — значить, найвище щастя. Впрочім смерть це лише зміна;

нічого не гине. Що мені шкодить, що тих кілька атомів підляже хемічному розкладові? Дух мій зіллється із прарозумом, всесвідомістю природи, стане богом, верне з неволі тіла до вітчини, царства духа.

Яж вірю в безсмертність! Так! Вічний порив людини до ідеалу, вічна туга за чимсь незнаним — це туга вигнанця за вітчиною, туга духа за вічністю. Тіло це тюрма духа.

Ще хвилина і я в царстві духа. Впрочім сьогодні чи завтра вмірати треба. Що значить кілька літ життя? — Це глупа боротьба.

Слухаю: Ревуть корабельні французькі гармати на морю... чути крики: „гурра!!"

Ах — яке це все безглузде! Боротись, щоб по літах боротьби дійти там, де і без бою напевно дійдем — до могили! Як глупа є ненависть, заздрість, гордість і ціле життя. Цеж сказав Шопенгауер. Кличу всіх фільозофів на поміч, але що значить марне павутиння фільозофії супротив бурі жаху, хуртовини жадоби життя?

Я почуваю, що всі мої думки — це штучне заспокоювання себе, самообман. Я не вірю в свої думки, я лише хочу вірити. На дні моєї душі буря, крик, мольба, розпука і іскра віри в життя.

Ах — тут море так шумить — а я завтра не буду бачити його...

Дивлюсь: Море колишеться, гомонить і усміхається соромливо до сонця наче сонна, пристрастю палаюча дівчина до свойого коханка. Яке воно чудне — боже!

Хто не глядів на світ погасаючими очима, цей не знає краси його. Як умів би я розуміти красу життя, коханням, розкішю упиватись. Як виздоровію, буду сидіти цілими днями і ночами над морем. Чого людині більше до щастя потрібно? Мати свідомість величі, краси вселенної. Так — людина не атом — людина бог, — коли може обняти душею всі чари світу...

Гау-у-в-в! — ревуть французькі гармати — аж стогне земля, хвилюється море.

— Ох людино! Мені хочеться тобі плюнути в лице! Живеш момент і вміcто упиватись життям, ведеш боротьбу, турбуєшся, неначеб вічність думала прожить. Завше бачиш ціль перед собою, а кожний момент, це початок і ціль. Як глупі є всі ідеали, що убивають щастя і радість життя, а не служать йому.

Як я видужаю, стану творцем релігії. Богом буде щастя, богинею краса, молитвою слова роскоші і любови, святинею ліси, море. Гріхом назву все, що бридке, сумне, мале, що вбиває радість життя. Найкращі женщини світу будуть священнослужителями. Першою заповідю буде: „Хай живе молодість!“ Старці будуть мусіти шанувати молодиків і кланятись їм. Бо що варта стареча мудрість супроти молодости?

Священників та монахів скажу позамикати в тюрми, а передусім папу римського тому, що всі вони навчили людство відрікатись краси, щастя і змарнували життя соток поколінь.

Ах — який я безбожний, що я думаю? — Яж невдовзі умру... може в пекло... кара вічна... або я знаю!... Ах — як я хотів би висповідатись... Боже! Як легко булоб умірати!

Голова болить... привиди, хмари, небо, ангели... що? Смерть? Солодко... любо... умру? Нехай!... Не знаю... все одно!...

. . . . . .

Дорогою іде трох панків-урядників і старенька бабуся-прачка.

— Господін! Ось якийсь Галічанін лежить хворий... треба його забрати в город! — кличе бабуся.

— Ах — що я з ним зроблю? Я сам не маю де голови скрити! Ось чуєте, як кулі свищуть?... Може убють, ранять, а ту ще з хворим возись. Заберіть ви його Миколо Івановичу!

— Что? Єто Галічанін, Українець! Як прийдуть більшовики то мене повісять за те, що переховую контр-революцію. Возьміть ви його — ви соціяліст, більшовиків не боїтесь!

— Що? Я прінціпіяльно не беру. Це Українець, наймит буржуазії, Денікінець. Зрадників революції не жалію. Хай гинуть. От — скотіть його до води — менше ворогів буде.

— Е це за богато!

— Ні! Ціль освячує спосіб; все для революції! Лишім його!

Старенька, обідрана бабуся нахиляється над умираючим:

— Ну щож! Я заберу його сама. У мене семеро дітей, живу в комірнім, замітаю вулиці, з голоду приміраю, — ну щож — людини лишити не можна.

— Алеж робітнице! Це-ж буржуй, галицький офіцер!

— Я людина проста, на політиці не розуміюсь. Бачу одно: я людина — він людина.

— Заразитесь тифом!

— Ну щож! Краще вмерти, ніж мати нечисту совість.

Паничі розходяться. Старенька бабуся забирає хворого до своєї кімнати, в сутеринах. Піклується ним цілий місяць, скриває перед ворогами, доки старшина не видужав зовсім.

. . . . . .

Я сьогодні здоров як риба. Блукаю понад морем із дорогою дівчиною, впиваюся чарами моря і любови, пю солодощі поцілунків. Гей, як я умію цінити життя, красу і добрих простих людей, в яких ще культура і війна не убила найсвятійших почувань. Як я умію цінити людину!

Одесса 1920.

Християне.

(Марусі Дурбаківній присвячую).

Серед темного ліса зібралися ми перед боєм. Лава за лавою — кілька тисяч німих, бездушних автоматів. За що ми ішли битись — я не знаю. Нам приказано — і конець. Знали ми тільки, що нам треба слухати приказів, а не роздумувати — за що? Пощо?...

На підвисшенню станув молодий, військовий священник і почав промову. Вогненними словами закликав до боротьби, сипав проклони і погрози на ворогів. Слова його були повні ненависти, дикого натхнення. Він знімав руки до неба немов взиваючи громи і тучі на голови ворогів. Всі ми мали враження, що він зараз на чолі полку кинеться першій в бій.

Опісля промовляв наш командір: „Я вам приказую розстрілювати на місці кожного ворожого офіцера, що попаде до вас в полон. Немає полонених! Смерть всім! Смерть! Ворог не щадить наших братів — тому кров за кров!

— Славно! Смерть!. Смерть! — закричали вояки. На сонці блиснули піднятї шаблюки, в гору полетіли шапки. В кілька тисячній товпі збудився звір, приспаний звір. Збудили його слова священника. Засуггестіонована маса змінилася нагло в скажене стадо вовків, готових кусати, рвати в куски все, що попаде під руки. Навіть в моїй душі погасли всі останні проблески свідомої думки, критичного осуду; душа моя злялась з душею товпи, як крапля чистої роси в брудному озері. Немов безумний горлав я: „Смерть, смерть ворогам!“ Великий Молох міг тріумфувати.

В тій хвилині, десь за рікою, на ворожій землі заграли дзвони. Гомін їх упав гострим камінням у мою душу.

— А може і там ворожі полки моляться о побіду, може і їхні священники закликають до бою „за правду“ і благословлять вояків хрестом — символом любови!

Мій ентузіязм погас, похолов, неначе розпалене залізо, полите холодною водою.

Ні! Наш шлях до правди — мильний, фальшивий шлях... І ворогів і нас жене дивна, стихійна сила, сила бажання правди, добра... Ми не борці, яким великий святий порив до ідеалу каже забути все, жертвувати своє маленьке „я“ для великого, безсмертного „ми“. Ні! Ми, сліпа іграшка темних стихій, жертва непорозуміння і глупоти та злоби. Правда не тут! Може вона в наших серцях, може в убитій совісті, але не в словах попа! Ні! Кривавим шляхом не піде велика правда... велике щастя... Гей, як би так закувати мої думки в таке слово, щоб воно запалило серця всіх, всіх...

— Чвірками в право в бік!

Священник підняв високо Хреста і благословив...

— „Тямте, що гарно є вмірати в бою... за вітчину!“

Я подивився на розпятого Христа і мені здавалось, що його обличчя було заплакане. Так! Він плакав, плакав наш учитель, гіркими сльозами.

Нараз над нашими головами скаженою собакою завив гранат.

Гав-у-у-у — бум!..

Священник замахав руками, поблід і скорим кроком утік в безпечне місце.

— Га! Не слід же духовному іти з нами в бій — не гарно — балакали вояки.

Почався бій.

Громовий рев гармат, дикий свист перелітаючих куль, клекіт скорострілів — все це зливається в якусь пекельну гармонію, чортівський

акорд, який заглушує, вбиває гомони людських почувань, голоси совісти. Все найкраще, найсвятійше, що колинебудь впоювано в твою душу — все це гине, пропадає.

— Вперед! Вперед! — кричить старший офіцер, хоч сам і не рушиться з криївки.

Біжимо...

Гау-у-у — бум!

Чотирох товаришів вилетіло в воздух... там руки, там кріваві голови..., один ще кидається по землі... хрипить... Зовсім як когут з відтятою головою... Слава Богу, що це не я... Хай згине цілий світ, щоби не я...

Тимчасом заграв скоростріл...

Паду за стіну якогось розваленого дому... скорчуюся в десятеро. Ох — коби так бути хробачком і заритися в землю — в землю...

Гу-гу-гу — крах-х!

Руками вигрібаю собі яму, зубами розриваю коріння... один зуб зломився — нічо! Кров з рота? Пустяк... Тьфу!

Жах, — жах смертельний хапає мене за горло, вампіром впивається в моє серце, — волося дубом... в очах темніє, цілий світ паде на мене, зорі, сонце... Рот мій розкривається — ах — зареву як недорізаний віл в ятці, завию собакою на весь світ. Не я зареву — зареве моя жадоба життя...

Хтось казав мені, що він не боїться куль... Брехня! Я бачу! Кожний боїться... Ми дрожимо, ворог дрожить, ми хочемо втечи, ворог хоче втечи, — але там з заду генерали. — Ніхто не хоче бути першим збігцем, всі оглядаються на всіх, бо нас учили, що боятись ворога, смерти, це подло; а йти різати, мордувати, це гарно... Тому всі біжать вперед гнані жахом, криком і великим богом війни.

Ах — доки злочин зватиметься геройством — доти буде людина звірюкою... Тут не патріотизм,

ані відвага. Патріотичні почування оживають там, де вже немає небезпеки, де кулі не свищуть... Але тут, тут жах, шал, звірський запал, лише не патріотизм..

Плювать мені на всі ідеї! Жити! Жити! Десь в пустині, де немає людей, проклятих людей... Сам... сам... Ах — людина не може бути самотною... Який широкий світ, а нігде не скриєшся перед плюгавим оком людини... Всюди її кривава, захланна стопа.

Я буду ціле життя ненавидіти людей, жити буду тільки з нею... з нею... Ах! — Дівчино кохана...

Градовою хмарою лягає на душу туга.

Стріли втихають...

Так любо... тихесенько...

Тьох... тьох... фіюють!!!

Ах! Чортів син соловій сів на калині і заводить... вливає в душу бальзам і солодку отруту... тугу за миром, красою, коханням... Ах — проклятий, перестань! Чи ти розумієш, що значить краса твоїх пісень, краса життя для тих, що ідуть на заріз... на смерть!...

Замовк і відлетів. Ех — як я завидую йому! І черв щасливіший ніж я — пан світу. Божевільний пан, серед мудрих слуг. Так... вовки не убивають вовків, а людина убиває людину.

— Я буду в криївці сидіти аж бій скінчиться, — думаю — скажу, що був хворий. Плювать!

Дорогою біжить залякана бабуся. Зносить руки до неба, молиться. Мені стає смішно.

— Бабусю! Ходіть, не плачте — я вас поцілую[

— А Господи! Таке горе, смерть перед очима, а ви жартуєте?

— Яке там горе! Нам прекрасно! От зараз ворога проженемо!

— Дай Боже!

— Го, го! Ми йому покажемо!

Що це? Я запалююсь своїми словами? Хочу удавати героя перед старою бабою? Ха! Ха! Ха! Яке змінчиве сотворіння — людина.

Мені приміром зараз війна подобається. Так цікаво бачити палаючі хати, наляканих баб. Мир— це щось скучного, а тут емоції сила, краса!

— Тра-ра-ра! Трара!...

Га! Га! Трублять штурм...

Гей, яким чудесним засобом суггетії є трубка! Як запалює вона кров! Зриваюсь, біжу — сам не знаю пощо, нащо? Не чую, не бачу, не знаю, не думаю, хаос вражінь, відривки думок, почувань, жах, ненависть, запал, — все це зливається, хвилює, клекоче, як розбурхане море.

— Вперед! Вперед!

А може втечи? Ні, всі біжать і я мушу! Мушу? Або я знаю... Я не біжу це мене щось несе, поривае, гонить... Ага! Вже ворожі рови, наїжені ворожі багнети?

— Смерть, смерть! За що? А вони чому стріляли, чому стоять з багнетами? Не я його, то він мене. Ні, я його! Гурра! Трах, тарах! Крик — зойк! Я тигр, я лев... Ах — пімста! Бух. Багнет у грудь! Так! Падеш? Зойкаєш? Ах — як полекшало на душі! Ха! Ха! Добре що ти, а не я... Ха! Ха! Гурра!!!

— Втікаєте? Руки в гору! Стій! Хто це? Ворожий полковник? Ге, ге! Ходи сюди голубчику! Віддай револьвер! Так! — Я вже не сердитий, лише цікавий — хто він?

Молоде інтелігентне обличчя, блідий, блідий як труп.

— Даруйте життя!

— Не лякайтесь, я не вбиваю нікого.

— А у нас говорять, що ви вбиваєте всіх полонених.

— У нас говориться так само про вашу армію. Це також спосіб вповання страху, підюджування мас.

Бідний, як він дрожить.

— Не бійтеся. Маю честь представитись...

— Ви не убєте мене? Слово?

— Слово! Може закурите? Може вина? Прошу!

Нещасний! Пє вино і дзвонить зубами до фляшки з переляку.

Минулась небезпека і в моїй душі втихає буря пристрастей, сходить сонце любови з поза хмар. І це ворог? Ха, ха! Ми так довго ненавидимо ворога, доки не пізнаємо його, не зближимося.

Значить вся війна — непорозуміння. Пізналиб себе, зрозуміли і помирились би. Але нехайби зійшлись ті, що заглядають смерти в вічі, що несуть весь тягар війни, а не ті, що сидять в столицях при чарці вина і збірають лаври з крівавих жнив. Мені так любо... на душі... Ах — дарувати комусь життя, — це не жарти... Якийсь невидимий Бог вливає в моє серце почуття вдоволення, — яка це чудесна заплата! Цікаве явище!

Я приміром зараз почуваюсь винуватим, почуваюсь засоромленим, так, — я поповнив злочин, воюючи з людьми і тому я не можу глядіти „ворогові“ в вічі... На дні душі чую якийсь докір... Це докоряє людина — звірюці.

— Ага! — Ми мали наказ розстрілювання всіх полонених? Плювать мені на всі накази! Моя совість — мій найвищий приказ! Мені хочеться балакати з „ворогом“, сміятись, жартувати, почванитись тим, що я не в силі скривдити полоненого..

Що це? Біжать мої вояки і товариші? Побачили полковника.

— Полоненний? Смерть! Смерть! — завила товпа.

Заблиснуло кількадесять багнетів, готових скупатись в крові полковника.

— Браття! Даруйте життя! — заквилів полковник мов дитина. (Може і він кричав нераз: „Солодко вмірати за вітчину!“)

— Ані кроку дальше! Хто діткнеться полоненого — цей труп! — крикнув я, заслонюючи груддю полковника, готовий згинути з ним.

Чому я це учинив? Не знаю! Я не роздумував... Це не я чинив, не моя свідомість, ні, — щось вищого над свідомість.

— Ха! Ха! Ви вояк? Ви баба скисла, сентіментальна дівчина! — ревіла товпа.

— Тям на свої обовязки! — кричав товариш.— Тиж Українець — а це ворог!

— Тямте на свої найвищі обовязки. — Ви людина і він людина! — відповів я.

Вояки реготались, аж гомін ішов лісами. Старшини поглядали на мене з погордою, але іхні слова і крики це було моє „Осанна!“ Я почував, що в моїй душі є щось вищого над ненависть, над державні ідеали, та — програми. Я стояв на висоті, де на невидимих скрижалях духа був написаний один закон: совість; — один клич: людина! Я почував, що я предтеча великого „завтра“, мирного „завтра“, що мусить прийти.

Товариші чомусь не могли мені противитись і пішли дальше, покинувши полковника на мою ласку.

За хвилину надійшов священник. Він не сміючи глянути в моє лице, стиснув мені руку і промовив в сльозах:

— Ви безбожник, — я знаю. Ви і до спозіди не ходите. Але ви мільон рази лучший християнин, як я!

Середне 18. II. 1921.

Вогнем пожару не погасиш.

„Петлюрівці“ — гуляли. На вулицях міста С. залунав жахливий крик: „Ріжуть жидів!“ На цей крик вся жидова зникла десь, пропала. Мов стадо наляканих перепелиць. Місто завмерло. Лиш десь там по бурянах, в пивницях, кукурудзах чутні були придавлені шепоти:

— Ша! Ша! Їдуть! Чуєте крик? На меджибірській вулиці когось мордують... Бачите? Пожар... Ай вай, ай вай!..

Молода гімназистка Соня Мікельбанк, палка ентузіястка, дівчина повна найшляхотніших поривів, яку всі жиди називали „інзер Вундерскінд“, сиділа з родиною у пивниці. Вона ціла змінилась в слух і ожидання. Кожна мінута змінялася в століття. В душі її скаженіли гурагани страху, досади і святого гніву до тих людей, в яких вона так вірила, яких любила.

— Невжеж люде можуть убивати одні других? Ці люде — оборовці свободи — мордують безборонних...

Як я смію скриватись тут в ту пору, як там десятки моїх сестер і братів гине під ударами озвірілого козацтва?

Ні, я піду! Вони люде! Але вони засліплені, вони збаламучені темними безсовісними аґітаторами... Але на дні їхніх душ закрита любов, лагідність, все, що найсвятійше... І вистарчить сказать їм слово, ласкаве слово, збудити шляхотні струни їх духа і вони задзвенять, ніжно задзвенять.

З вулиці долітали зойки і крики мордованих Жидів.

Душа Сові, соняшна душа, що вірила в красу і правду — рвалася туди, туди...

— Ратуйте! Бий Євреїв, спасай Україну! Ха! Ха! — ревіло десь козацтво. І регіт котився, мов брудна каламутна хвиля в багні.

— Мамо! Я йду до них! — крикнула Сона і кинулась до дверей.

— Доню! Доню! Вони убють тебе!

Але Соні вже не було. Вона мов божевільна вибігла на вулицю. Пусто. Лише десь у сусідів чути брязк шиб і регіт козаків. Зловіщий жах літає понад містом і покриває його чорним крилом...

Соню дивує одно. Міщане, які звичайно ненавидять Жидів, тепер в годину небезпеки переховують їх в пивницях, в клунях, баби переодягають Жидівок в свій одяг, хоч знають, що за це може чекає їх смерть або нагайки від козаків. І цей обяв співчуття і людських почувань наповняє радістю її невинне серце, вірою в побіду краси людського духа над звірячими інстинктами.

— Ах, як глупо є міряти цілу націю одною міркою?! — думала.

Ненадійно з бічної вулички появилось кількох козаків. Один з них побачив маленького Жидка, що на ту пору виліз десь з кукурудзів, щоб розглянутись. Козак взяв Жиденя за волося і підняв його в гору.

— Скажи! Ти комуніст? Ха! Ха!

— „Ой ми комуністи!

Ви будете робати

Ми будемо їсти" — заспівав другий.

Жиденя з переляку не могло і слова вимовити. Тоді козак обмотав волосся на руку, почав волочити Жидка по землі і смагати нагайкою. Дитина вилася з болю і кричала що сил.

Нараз на вулиці явилась мати Жиденяти, яка була скрилась в бурянах. Материнська любов поборола тривогу і вона припала до козаків, готова на смерть і муки.

— Панове козаки! Милості прошу! Що воно бідне завинило? — благала вона, закриваючи сина. Засвистіли нагайки по голові Жидівки. Вона засичала з болю, але заслаяла дитину.

Свист кнутів врізувався в серце Соні вістрям кинджалу. Якась надлюдська відвага вступила в її душу; вона була готова стануть до боротьби хочби і з цілим світом.

— Хай убють, замордують мене! Не варто жить, коли світ і люде такі подлі. Краще згинути в обороні правди!

Один миг і вона біля козаків. Її бліде, дитинне, ангельське, хороше лице, ясніло полумям святого обурення. Ціла вона робила враження маленької пташини, що боронить своїх діточок перед хижацьким ястрібом.

— Бей її сукин дочку!

Нагайка свиснула по її обличчю.

Ані не зойкнула. Скаменіла...

— Стійте божевільні! Ви християне — скажіть? Чого учив вас Христос? Ви люде, чи звірі?

Стискала козака за руку; гляділа в його лице поглядом пророка-мученицї.

Козаки остовпіли. Несподівана поява прекрасної дівчини, її слова і гордий погляд, все це громом упало на їх сліпі душі. Найстарший з них опустив нагайку і став безрадний, збентежений, не дивлячись в її лице.

Хвилина мовчанки.

— Оставте їх! Може дійсно ми виноваті! — сказав один і вдаривши коня нагайкою, зник серед будинків.

Всі козаки учинили те саме.

Соня ішла вулицями, горда і оголомшена побідою як сто Наполеонів. Козаки, не знати, з яких причин, припинили погром і розквартерувались по домах. Заспокоєна Жидова, знова повилазила із своїх нор і взялась до праці. З якою любовю відносилась вона до міщан, які переховували Жидів в годину небезпеки. Навіть ціни на товари спали до половини.

Це людина відвдячувалась добром за добро. Любов родила любов.

Минуло кілька днів. Вулицями гуляли козаки з дівчатами, старшини ділились відомостями про фронт, про відворот армії Петлюри.

Було тихо, спокійно. Нараз серед тиші: пах! пах! пах!..

Що це? Метушня, метушня..., летить переполох мов зловіщий крук.

З бічної вулички на запіненому коні появився „Петлюровець". Гонить, кричить що сил:

— Спасайтесь! Більшовицька, повстанча кінота окружила місто. Втікать немає куди! — Бють, мордують безпощадно!

Вулицю мов замело. Козаки кинулись до утечі, старшини накликували до збройного опору, але було за пізно.

На вулиці замаяли червоні прапори, роздався крик „гурра!„ Сотня більшовиків кинулась на козацтво.

Блеск обнажених шаблюк, гомін вистрілів, коротка боротьба і кількадесять окрівавлених трупів лежить на землі. Де-хто з козаків скрився між домами.

Місто заніміло в трівозі.

Соня Мікельбанк сиділа в ту пору над книжкою. Зачувши крик і вистріли, вона хотіла вийти з кімнати, але на порозі явився наляканий, задиханий козак.

— Спасайте бариня! Більшовики бють, мордують! Переодягніть мене! Ах — то ви!

Соня глянула на козака. Це був той самий, що знущався над Жидом, що вдарив її по обличчю... нагайкою.

Стріла гніву вдарила о її серце. Лявіна ненависти заклекотіла в її груди. Ціле пекло затанцювало в її душі.

— Ах — це він... Я паном його життя! Можу спасти і можу знищити!

Хвилину вона глядить на його нагайку, шаблюку, на якій може ще не засохла єврейська кров і в душі її щось кричить, бунтується:

Помсти, помсти! За мій народ! Геть розбишако! Іди! Мусиш згинути, ти повинен згинути! — хоче крикнути вона, але бачить його залякані очі, бліде обличчя і ненависть тає, як на сонці роса.

— Він сліпа іграшка пристрастей, зброя в руках темних духів, він людина — думає Соня... Я скрию його...

— Ви хочете помститись? Так? — шепче козак — я заслужив!..

— Ні, я не думаю мститись! Вогнем пожару не угасиш! Лише будьте на майбутнє людиною! Чуєте? Вперше людиною, а опісля сином народу! Ось вам одяг мойого батька!

Гляділа гордо мов королевна.

За хвилину козацька зброя і одяг були скриті в льоху.

— Тепер ви сідайте за стіл — ви мій учитель, Лише заспокійтесь! Я ставлю на карту і своє життя, як вас пізнають...

— Одчиняй.

Пожалуйста.

На порозі станув більшовик.

— Нет здесь Петлюронцев? Мені сказалі, что сюда кто-то скрился.

— Немає нікого.

— А то кто такой? — показав на козака.

— Мій учитель германського язика.

— До свідання! Ізвиняюсь.

Більшовик вийшов, а козак припав до рук Соні і цілував їх палко-палко, — ридаючи.

Вийшли на вулицю. В поросі лежали трупи, на цвинтарі чутні були вистріли. Це більшовики розстрілювали полонених.

Перед вечером прийшла бригада Петлюрівців і прогнавши більшовиків, почали „гуляння". Між гуляючими не було козака, якого спасла від смерти Соня.

Він покинув військо і вернув до дому.

Середне 20. II. 1921.

Побореним слава.

Панна Татяна бігала по кімнаті мов прекрасна молода лань налякана вистрілом серед ліса. Її дрібне, класичної краси обличчя блідло мов лист лілії, то заливалотя румянцями троянди. Її очі, колись спокійні і лагідні мов небесний лазур, кидали тепер трівожні погляди мов блискавиці з поза хмари чорних брів.

Її мати сиділа спокійно в старинним фотелі і усміхалась добродушно:

— Алеж Таню, успокійся! Яке тобі діло до того, що Українці наступають!

— Гу! гу! гу! Ба — бах! — грянула десь граната.

Таня сплеснула сніжнобілими руками в розпуці.

— Алеж мамо! Українці вже під городом! Бачите як наші втікають? Без шапок! Боже! Який сором! А ще рано похвалялись, що накриють шапками ворога!

— Ха! Ха! Ха! Сміється мати.

— Алеж мамо! Цеж іде дич, гайдамаки, варвари! Чи ви не читали газет?

— Чесні люде газет не читають.

— Чи ви стерпите, щоб в урядах, школах панувала мова хамів?

— Байдуже! І так по нашому балакає лише екзекутор та учителька. А що Українці трошки

менше культурні то це наша вина! Наша! Це наш гріх! Ми сіяли вітер, збираємо бурю!...

— Ах, краще згинути, ніж бути рабами хамів!

— Так говорять всі, що сидять по сальонах і ті, що із столиць дають прикази бовві. Гляни у вікно! Ведуть поранених, хворих. Чуєш? Чуєш ті зойки, прокльони і нарікання? Бачиш окривавлені голови, осліплі очі, обірвані ноги? Бачиш, як цей без ніг волічеться на животі по землі, щоб втечи від смерти, зберегти останки життя? Виховані в ненависти, пішли служити ненависти, бажаючи кровію других купити славу, віруючи, що самі живі, здорові, повернуть. А може пішли гнані багнетами і нагайками. Чи ти розумієш, що діється зараз у їх душах? Чи в силі вони так сказати, як редактори газет: „Краще згинути, ніж помиритись?“ Ні, вони бажають мира, мира, більше нічого!

А тревалий мир можливий лиш там, де немає народів рабів і народів пануючих, — там, де панує справедливість.

Гляділи в вікно. На мості товпились обози, кінниця, артилерія. Військо кидало зброю, топило в ріці гармати, збіжа, хліб. Все, чого не можна було вивезти.

— Бачиш? Тут потопає праця, труд і пів десяток поколінь! Кервавиця міліонів! А там тисячі людей гине з голоду, тисячі красунь ідє в доми розпусти за-для куска хліба, марніє тисячі геніїв в нужді і горю, а цілий світ витрачує останні доходи на збрую і війну.

Слова старушки, висказані в важкий момент боротьби, при акомпаніяменті гармат, набирали дивної сили...

Упало ще кілька вистрілів, заіржали коні. Залунала могутня пісня: „Ой у лузі червона калина“.

Гомони пісні вражали Таню так, як скрегіт заліза об шкло. Затикала вуха, бігала по кімнаті. Розбурхана уява бачила картини рисовані в газетах, уявляла собі Українців, як дику ватагу розбишак. Страх і ненависть, ненависть і страх — переливались в її душі мов розбурхані хвилі.

— І глянь, які вони гарні хлопці — сказала мати, усміхаючись.

Таня глянула в вікно і справді не побачила диких розбишацьких типів, не бачила ворожих голов на списах, так як сподівалась.

Їхали гарні, молоді хлопці і співали весело. Минули спокійно місточко і поїхали дальше.

Надійшла піхота і на вулиці зароїлось мов в улию.

Таня приглядалась „ворогам“. Такі самі замучені, втомлені обличчя, як у „наших“, така сама туга за миром в розмовах, такі безглузді погрози, хаос, фальшивий удаваний запал і укриваний страх і лінивство.

Над вечером на коритарі брязкнула шаблюка і в кімнату увійшов „ворог“. Таня налякалась, але побачивши його лагідне обличчя, набрала „патріотичного запалу“ і ненависти.

— Вибачте! Не можна у вас заняти квартири? — спитав український старшина.

— У нас квартири немає! — відповіла Таня, згірдливо поглядаючи на старшину.

— Алеж у вас пять кімнат!

— Не дам кімнати і прошу мене не турбувати!

— Годіж мені на вулиці спати — просив старшина.

— А яке мені діло! Було не йти воювати!

— Таню замовчи! Пане старшино, прошу занять квартиру — озвалась мати. Старшина заняв квартиру.

. . . . . .

Вечером сидів він біля вікна і грав на скрипці. Грав чарівні українські пісні, глибокі

і сумні, як душа українського народу. І звуки жалібних пісень долітали до кімнатки Тані. Западали в душу, творили чудеса. Вони навязували якусь таємну звязь поміж двома молодими серцями, говорили до двох ворожих сердець одинокою мовою, яка є спільною для всіх людей світу, мовою душі — музики, мистецтва.

Якась таємна сила, сила краси, зроджена із звуків та пісень, наближала їх, учила розуміти одно другого. Мистецтво почало своє святе діло обєднання ворогів. Ненависть затаїлась десь на дні душі, мов гадюка зачарована звуками сопілки.

Кличуть: Кру! кру! кру!
В чужині умру...

заридала скрипка і урвала свій плач.

— У него мабудь ніжна, глибока душа... яка відчуває красу... яка може окрилена чистими, святими мріями про тихе, мирне життя... Може та людина прикро відчуває упадок культури, добра та краси, потоптаної ногою салдата, що став богом Европи... Чомуж би він покидав товаришів і йшов в самітну кімнатку грати тужливі пісні? — думала Таня.

Стук! стук!

— Прошу! — Таня чомусь зраділа, що побачить його.

— Вибачте... Не можна попросити води... умитися... Ви вправді так нерадо приняли мене...

— Ах — вибачте,.. знаєте — тут про вас така погана слава ішла... Ну звичайно — я дочка свого часу... диття доби ненависти... Ну словом простіть!... (Ах — невжеж це я так упокорилась? Я прошу прощення? А національна гордість? — озвалась у Тані струна „патріотичної“ гордости).

— Нічого! Я вас розумію... безсовісна агітація, преса...

Гляділа йому в лице, в лице, в якому ще не застиг вираз чарів музики, натхнення... Спаленіла, засоромилась і трохи не розплакалась.

— Прошу — маєте воду! Може мила, ручника подати? Будьте ласка зайдіть до нас вечером на чай!

. . . . . .

Вечером сиділа п. Таня в товаристві ворога при столі і чулась дуже щасливою. Усі старі враження, думки десь розвіялись, вона захоплювалась новими настроями, якими обдарував її ворог.

В розмові, старшина розкривав свої задушевні мрії про світлу, мирну будучність всіх народів, про побіду розуму, добра, правди!

Говорив про ворогів без ненависти, називав їх жертвами засліплення, а війну останнім голосом предків — звірят. Глядів на всі події з якоїсь вселюдської висоти, з перспективи вічности.

— Сьогодні чи завтра людськість утомлена боротьбою крикне на весь світ у розпуці: „Нехай загине патріот, щоб воскресла людина!"

— На жаль воєнні конфлікти збільшаються, ненависть міцніє — відповіла Таня не певно.

— Навіть через боротьбу і ненависть ми збліжаємось до царства любови — мира! Чим довша боротьба, тим дуща туга за миром, чим більше кривди, тим більша жадоба правди, чим довше топчеться красу і любов, тим більше буде людство відчувати потребу їх. Як би не було — ми вже сьогодні не в силі так ненавидіти наших ворогів, так безпощадно мститись на них — як наші прадіди.

— Ах — стільки тепер знущань...

— Загально відома річ, що звірств в цій війні допускаються лише зародки-дикуни. Найвищі духом вже зовсім не знають національної ворожнечі. Знає її лише міщанство. В муках

і пожарах війни гартується свідомість, розум людини. Ряди шалених Донкішотів і фальшивих героїв меншають, щораз більше чується кпини і слова погорди на адреси „героїв", людина критично ставиться до всіх подвигів і знає, що вони є плодом випадку, техніки, а коли гинуть герої, гине і війна, їхня мати.

Сьогодні вже і герої проклинають війну. Це не втома — це отверезіння після похмілля. Зброя всіх народів мусить бути звернена проти тих, що самі, не беручи збруї до рук, шлють міліони людей на заріз.

— І ви вірите, що буде инакше?..

— Я позбавлю себе життя, коли зневірюсь в побіду розуму, коли переконаюсь, що все життя, вся боротьба, стремління духа, не мають вищої мети, що все це безцільний рух, безглузда іграшка сліпої мачухи природи — відповів в пориві безмежного натхнення і віри.

— Ні сучасна форма життя — це форма переходова — це вічне шукання нового, справедливого устрою — це стукіт до брами утраченого раю. І брама та відчиниться. — Ми ще будемо сміятись з національної боротьби, як вже сміємось з релігійної.

Почувала, що в її душі щось руйнується, що розсипаються старі дряхлі престоли, а будується щось нового, великого, святого. Їй не хотілось вірити, що вона в товаристві „ворога", що там десь і тепер сидять в ровах її братя, готові кожної хвилі убити того, з ким вона веде розмову, розмову про красу, добро... правду...

— Знаєте що? Я почуваю що згинула моя ненависть до вас; я бачу, що ненависть це штучно вихований плід... Я чую, що плід той розсипається в порох, як імла під промінням сонця. Перед моїми очима розкриваються нові світи, нові горизонти... горизонти людства, які були закриті хмарами ненависти, „випарами недо-

гнилого трупа погибаючого варварства"... як казали ви. Признаюсь, що і я завше відчувала на дні душі, що в житті народів є якийсь фальшивий тон, який псує акорди в музиці буття, в його гармонії. Але ми — побідники стараємось заглушить всі докори на дні душі тому, що нам так ніби вигіднійше. Я нераз свідомо вбивала в серці співчуття до українських полонених і інтернованих.

— „Це ворог" — казала свідомість. — „Не жалій їх" — і я ненавиділа їх. „Це людина" — казало серце — і я не знала, кого слухати. І почувала я дісгармонію поміж дійсністю життя, а голосом серця.

— Так — побідники-кривдителі убивають голос Бога, але голос цей міцніє що дня і невдовзі заговорить громами на Синаї! — відповів старшина.

Вийшли на вулицю. Біля палаючих ватр сиділи козаки. Їх обступили селяне розрадовані щасливі. Таня бачила, що на їх вічно понурих обличчях зараз ясніла усмішка... надія на краще... І вона зрозуміла, що її воля і щастя, щастя учительки і екзекутора, було куплене за ціну смутку тисячів селян, розуміла, що навіть жорстокість тих селян це крик розпуки, вибух притоптаних стихій.

. . . . . .

Минуло кілька місяців. Під напором ворога відступали Українці на чужину. Таня бачила, з яким болем покидали вони рідну землю. І хотяй часом на хвилину її серце заливалось радістю на думку про поворот „наших", то всеж таки грудь її розривалася з болю, коли гляділа на смутні лиця Українців.

— Чому радість одних — куплена завше за ціну смутку — других? Чому, як хтось сміється, то другий плакати мусить? Чи воно вічне?... Де

тут розвязка тайни? Де правда для всіх, не для декого?

. . . . . .

Українці покинули місточко. Надійшли „наші". На вулицях лежали трупи і поранені козаки. Учителька і сехвестратор вибігли на зустріч „своїх", обкидали їх цвітами, але Таня вже не вийшла зустрічати героїв.

Стояла на порозі і сумно гляділа на шлях... В рові лежав ранений знайомий її старшина Українець. Його окружили вояки і діти місцевих патріотів, діти ненависти. Вони обдерли раненого старшину майже до нага, плювали на него і глумились над ним.

— Ти хаме хотів панувати? Хотів трямваю в нашому городі? Тепер стогнеш? Ха! Ха! Здихай, як сооака! Гинь гайдамако!

Дітвора кидала на раненого камінням, землею. Батьки стояли з боку і радувались обявом патріотизму синів.

— Світ — це дім божевільних.

— Боже! І це люде? Це діти? Що учинила війна з їх невинних сердець. Та молодіж цілі роки дише повітрям ненависти — думала Таня хвильована, розбита. В душі її боролись титани. Вона завидувала погибшим.

Вояки і діти розійшлись. Татяна зближилась до раненого. Її не жалко було убитих, бо смерть видавалась її спасителькою від глупоти і подлости життя. Сама бажала умерти. Переживала хвилі, коли розбита, пошарпана душа нічого не бажає, нічого не боїться, нікого не жаліє..., коли найгострійші стріли відскакують від груди. Стріли не лякали її, вид крови не вражав її. Душа її блукала і губилась в невтомному шуканні. Гляділа на раненого старшину і була спокійна мов скеля...

Погасаючі очі старшини ясніли виразом болю, розпучливого благання о рятунок. Грудь була прошита кулею.

Щось заворушилось, заквиліло в її душі мов збуджена птиця.., задрожала, затремтіла мов билина під подувом холодного вітру. Ще і досі її не хотілось вірити, що це лежить умираючий він, він дорогий її ворог. Може то сон — може привид... Але ні — її донесли вістку селяне, що він — він згинув за селом...

Так це він лежить... Як судорожно дрожать його уста, може хоче промовити...

Схилилась над ним. Гаряча сльоза упала на його обличчя... Він розкрив очі так широко — широко... глядів крізь сльози... Мабудь пізнав її,.. задрожав і прошептав:

...За правду... Таню... за правду...

Припала лицем до його пораненої груди, покрила чоло його горячими поцілунками і заридала. .

— Ти за правду... А деж вона, де та, за котрою всі тужимо, котру всі переслідуємо? Я не знаю — де вона?...

В тій хвилині до неї долетіли звуки музики і крики. Це солдатство, упоєне побідою, парадувало в городі і ревіло в урочистому поході:

— „Слава! Побідникам слава!"

Поцілувала умираючого в останнє, а уста її прошептали:

— Не побідникам, а бордям за правду слава! Побореним слава!... Слава!...

Середне 1921.

RY
JUN
3
1963

Видавництво „Русалка“

під зарядом Пр. Гануляка, Львів, Куркова 10

має на складі:

I. Селянська Бібліотека.

1. З під рідної стріхи, вірші С. Калинця . .
2. Ворожбит-чародій, книжка для забави . .
3. Народній флірт, весела товариська забава .
4. Торбина сміху, людям на втіху . . . .

Приготовляється до друку:

5. Господарський Календар на 1922 р.

II. „Діточий театр“.

1. Дядько Тарас, пєса на 1 дію з життя Шевченка
2. Прогулька, сцен. образок на 1 дію . . .

Приготовляється до друку:

4. Гостина св. Николая
5. Вифлеємський вертеп

III. Театральна Бібліотека „Русалки“.

1. Хоч раз його правда, шутка на 1 дію . .

В приготованню до друку твори І. Я. Луцика:

2. Весною, оперетта.
3. Два герби, шутка з маломіщанського життя.

IV. Переписні листки.

Народні вишивки, ґердани й моноґрами.
Види і типи Галичини, Волині, України.
Привіт в день Ангела, На Різдво, Н. Рік, Великдень

2. III 61

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY